

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการส่งเสริมสุขภาพตามยุทธศาสตร์อยู่ดีมีสุข กรณีศึกษาดำบลมะขามสูง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

2.1 แนวนโยบายด้านเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

- แนวคิดยุทธศาสตร์อยู่ดีมีสุขระดับจังหวัด
- แนวคิด พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

- ความหมายของการมีส่วนร่วม
- ลักษณะของการมีส่วนร่วม
- ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม
- ทฤษฎีที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการรวมกลุ่ม

2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.5 กรอบแนวคิดการวิจัย

2.1 แนวนโยบายด้านเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ กลุ่มพัฒนางานยุทธศาสตร์ ได้ดำเนินตามแนวนโยบายด้านเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 ที่ได้บัญญัติ “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” มาเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาและบริหารประเทศควบคู่กับกระบวนการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวมแบบบูรณาการ ที่มี “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” และมุ่งพัฒนาสู่ “สังคมอยู่เย็นเป็นสุข” โดยมียุทธศาสตร์รองรับ 5 ประการได้แก่

1) การพัฒนาคนให้มีคุณธรรมความรู้ มีสุขภาพที่ดี มีครอบครัวอบอุ่น มีความสามารถในการพึ่งตนเองได้มากขึ้น รวมทั้งมีความมั่นคงในการดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรี ควบคู่กับการส่งเสริมการเรียนรู้ของคนทุกกลุ่มอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตเพื่อใช้ในการดำรงชีวิตอย่างรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง

2) เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและสังคมเป็นฐานที่มั่นคงของประเทศ ส่งเสริมการรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำตามความพร้อมของชุมชนภายใต้ความเชื่อมโยงกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

3) การปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจให้สมดุลและยั่งยืน โดยการบริหารเศรษฐกิจส่วนรวมอย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนสนับสนุนให้มีการกระจายผลประโยชน์อย่างทั่วถึง เพื่อให้การปรับโครงสร้างเศรษฐกิจช่วยแก้ปัญหาความยากจนและมีการกระจายรายได้ที่ดีขึ้น

4) การพัฒนาบนความหลากหลายทางชีวภาพ และการสร้างความมั่นคงของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อรักษาความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและการพัฒนาที่ยั่งยืน

5) การเสริมสร้างธรรมาภิบาลในการบริหารจัดการประเทศ / มุ่งสร้างความเป็นธรรมในสังคมอย่างยั่งยืนและเสริมสร้างความเข้มแข็งของภาคประชาชนให้สามารถเข้าร่วมในการบริหารจัดการประเทศพร้อมทั้งเสริมสร้างภาคทางราชการให้ทำงานร่วมกับหุ้นส่วนการพัฒนาได้อย่างมีประสิทธิภาพและธรรมาภิบาล ยุทธศาสตร์อยู่ดีมีสุขระดับจังหวัด เป็นยุทธศาสตร์ที่กำหนดขึ้นจากกรอบแนวคิดของการให้ประชาชนในพื้นที่ หรือครอบครัวและชุมชน สามารถปรับช่วยเหลือตัวเองพึ่งตนเองได้ โดยใช้ศักยภาพของตนเองในการบริหารจัดการให้มากที่สุด รวมทั้งให้แต่ละชุมชนช่วยเหลือเกื้อกูลกันทั้งภายในชุมชนและระหว่างชุมชนและรัฐจะปรับบทบาทเกื้อหนุนให้ชุมชนดำเนินการตามความประสงค์และความต้องการของตนเองโดยไม่จำเป็นต้องดำเนินการทุกชุมชนในคราวเดียวกัน

แนวคิดยุทธศาสตร์ระดับจังหวัด

การขับเคลื่อนยุทธศาสตร์อยู่ดีมีสุขระดับจังหวัดให้ประสบความสำเร็จโดยยึดหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน ถือเป็นหลักการที่สำคัญที่สุดในการขับเคลื่อนการพัฒนาโดยการปรับใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้นำไปสู่การพึ่งตนเองและสร้างภูมิคุ้มกัน ทั้งนี้เพื่อให้สามารถปรับตัวเองให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นในอนาคตและเพื่อให้สามารถอยู่ได้อย่าง "อยู่ดีมีสุข" โดยแนวความคิดในการปรับใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของรัฐบาล คือ การให้ความสำคัญกับความคิดของชาวบ้านเป็นหลัก โดยเฉพาะชาวบ้านในจังหวัดนครศรีธรรมราชนั้นถือเป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นกระบวนการพัฒนาที่เกิดจากความคิดและกระบวนการมีส่วนร่วมของปราชญ์ชาวบ้าน และภาคีต่าง ๆ เป็นกระบวนการที่ได้มีการปฏิบัติและเป็นการปฏิบัติที่ได้รับผลแล้วในระดับหนึ่งดังนั้นสิ่งที่สำคัญของการพัฒนาในระดับพื้นที่ จึงต้องเริ่มต้นจาก ความคิดของชาวบ้าน ซึ่งประกอบเป็นชุมชน บทบาทของรัฐบาลจะเป็นเพียงสนับสนุนและส่งเสริมความคิดเหล่านี้ไปสู่การปฏิบัติ

หมู่บ้านและชุมชนเป็นจุดเริ่มต้นของการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์อยู่ดีมีสุขระดับจังหวัด กล่าวคือ การยอมรับและให้ความสำคัญกับความคิด และการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน/ชุมชน ที่ต้องผสมผสาน เชื่อมโยงกับบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยหน่วยงานภาครัฐต้องทำหน้าที่เชื่อมโยง ความคิดต่าง ๆ เข้าสู่กระบวนการทำงานในลักษณะบูรณาการของทุกฝ่ายเข้าด้วยกัน การขับเคลื่อน ยุทธศาสตร์อยู่ดีมีสุขระดับจังหวัด จึงไม่จำเป็นต้องทำทุกกิจกรรมเหมือนกันในทุกพื้นที่ ชุมชนใดที่มี การรวมตัวเรียนรู้ร่วมคิด ที่เรียกว่า กระบวนการจัดทำแผนชุมชน จะเป็นชุมชนที่ผ่านการพิจารณา คิดค้นปัญหา กลุ่มเป้าหมาย และกิจกรรมการพัฒนา ร่วมกันในชุมชนมาแล้ว จึงควรได้รับการ สนับสนุนให้กิจกรรมตามที่ต้องการได้ ขณะเดียวกันชุมชนที่ยังไม่มีกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวหรือมี แต่ยังไม่เข้มแข็ง ก็ควรเสริมสร้างกระบวนการให้เกิดขึ้นก่อนแล้วค่อยขอการสนับสนุนกิจกรรมต่อไป

พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ

เกิดจากแนวคิดที่ต้องการปฏิรูประบบสุขภาพของคนไทยใหม่ให้เข้าใจในความหมายของคำว่า “สุขภาพ” ให้กว้างขึ้น และให้เกิดแนวคิดเรื่อง “สร้างนำซ่อม” แก่ประชาชน กล่าวคือ ทำให้ประชาชน เข้าใจว่า โรงพยาบาลคือ ที่ซ่อมสุขภาพ แต่การสร้างสุขภาพจะต้องสร้างที่ตัวบุคคลและชุมชน การ ดูแลสุขภาพโดยภาพรวมไม่ควรถือเป็นภาระของแพทย์ และ กระทรวงสาธารณสุขเท่านั้น แต่ประชาชน จะต้องมีส่วนร่วมช่วยกันเพื่อสร้างเสริมให้เกิดระบบสุขภาพที่ดีในสังคมไทย

สาระสำคัญของ พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ

1. ความหมายของคำว่า “สุขภาพ” “สุขภาพ” หมายความว่า สุขภาวะที่สมบูรณ์และเชื่อมโยง กันเป็นองค์รวมอย่างสมดุลทั้งทางกาย ทางจิต ทางสังคม และ ทางจิตวิญญาณ “ระบบสุขภาพที่พึง ประสงค์” เป็นระบบที่
 - มีศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม เคารพในคุณค่า และ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และนำไปสู่ ความเท่าเทียมกัน
 - มีโครงสร้างครบถ้วน และมีการทำงานที่สัมพันธ์เชื่อมโยงอย่างมีบูรณาการ มีคุณภาพ ประสิทธิภาพ ควบคุมค่าใช้จ่ายตรวจสอบได้ และรับผิดชอบร่วมกันอย่างสมานฉันท์
 - มีปัญญาเป็นพื้นฐานเรียนรู้และพัฒนาได้อย่างต่อเนื่อง โดยสอดคล้องกับวิถีชีวิตและสังคม รวมทั้งสามารถพึ่งตนเองได้อย่างเหมาะสม ยั่งยืน
2. สิทธิ หน้าที่ และความมั่นคงด้านสุขภาพ มีการกำหนดสิทธิในการดำเนินชีวิต และ ดำรงชีพ ในสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมเอื้อต่อสุขภาพ กรณีบุคคลใดอยู่ในภาวะที่ได้รับอันตรายถึงชีวิต บุคคลนั้นก็มีสิทธิได้รับความช่วยเหลือรีบด่วนจากผู้ประกอบการวิชาชีพด้านสาธารณสุขในทันทีตาม

ความจำเป็นโดยไม่คำนึงถึงว่าคุณจะร้องขอความช่วยเหลือหรือไม่ก็ตาม สิทธิที่จะเลือกตายอย่างสงบในบั้นปลายชีวิต ไม่ถูกยึดความตายหรือแทรกแซงการตายเกินความจำเป็นด้วยเครื่องมือต่างๆ การรับรองสิทธิต่างๆกระทำได้โดยให้คุณคณนั้นแสดงความจำนงล่วงหน้าได้

3. หน้าที่ด้านสุขภาพ บุคคลและชุมชนมีหน้าที่สร้างเสริมสุขภาพของตนเองและคนในชุมชน อีกทั้งต้องรับผิดชอบต่อการกระทำที่ทำให้เกิดปัญหาที่คุกคามสุขภาพตามบทบัญญัติของกฎหมาย

4. การบริการสาธารณสุขและการควบคุมคุณภาพ ได้มีการกำหนดให้การบริการสาธารณสุขต้องเป็นไปในทิศทางสร้างเสริมสุขภาพเป็นหลัก บนพื้นฐานของสุขภาพพอเพียงและไม่เป็นไปเพื่อแสวงกำไรเชิงธุรกิจ บริการต้องเป็นระบบที่มีคุณภาพ มีความปลอดภัย มีความเป็นธรรม ควบคุมค่าใช้จ่ายได้ ประชาชนเข้าถึงได้ง่าย มีหลายแบบแผนให้ประชาชนเลือก

5. การคุ้มครองผู้บริโภคด้านสุขภาพ และข้อมูลข่าวสารด้านสุขภาพ การคุ้มครองผู้บริโภคด้านสุขภาพต้องอยู่บนพื้นฐานของการให้ความคุ้มครองอย่างเท่าเทียมกัน ให้ความคุ้มครองทั้งการใช้บริการสาธารณสุข และการใช้ผลิตภัณฑ์ด้านสุขภาพ สำหรับเรื่องข้อมูลข่าวสารด้านสุขภาพต้องได้รับการส่งเสริมและพัฒนาเพื่อเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญของระบบสุขภาพแห่งชาติ และต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าถึงองค์ความรู้รวมทั้งข้อมูลข่าวสารด้านสุขภาพด้วย

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

ความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชน

ทงศักดิ์ คุ่มไข่น้ำ (2541, หน้า 93-94) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริมชักนำสนับสนุน และสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชน ทั้งในรูปส่วนบุคคล กลุ่มคน ชุมชน สมาคม มูลนิธิ และองค์กรอาสาสมัครรูปแบบต่าง ๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน เรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือหลายเรื่องรวมกัน

ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนอาจมองได้ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานอันชอบธรรมของทุกคนที่เคารพให้การยอมรับและยกย่องโดยการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงออกเกี่ยวกับการปรับปรุงวิถีชีวิตของเขา

2. งานพัฒนาเป็นงานที่ต้องเกี่ยวข้องกับประชาชนเป็นจำนวนมาก เราจำเป็นจะต้องให้คนหมู่มากเหล่านี้ได้มีสิทธิมีเสียงในการแสดงออก

3. กลยุทธ์ทั้งหลายในการพัฒนาที่ผ่านมา ยังไม่สามารถส่งผลถึงกลุ่มประชาชนผู้ด้อยโอกาส และยากจนและในทางตรงกันข้ามกลับส่งผลให้กลุ่มคนผู้ได้เปรียบมีโอกาสมากขึ้นจึงจำเป็นต้องปรับปรุงกลยุทธ์ในการพัฒนาใหม่โดยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนมากขึ้น

4. ประสบการณ์ที่ผ่านมาได้พบว่ามีโครงการจำนวนไม่น้อยที่ประสบความสำเร็จโดยอาศัยวิธีให้ประชาชนมีส่วนร่วมในรูปของการรวมกลุ่มและจัดตั้งองค์กรประชาชน ในขณะที่เดียวกันก็มี ตัวอย่างของโครงการที่ล้มเหลวเป็นจำนวนมาก อันเนื่องจากไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วม

5. การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นเรื่องของการปฏิบัติการเป็นกลุ่มหรือของกลุ่มอันเป็นผลมาจากความรู้สึกผูกพันของสมาชิกแต่ละคนที่เข้ามาร่วมเพื่อพิทักษ์ประโยชน์ของเราและในขณะเดียวกันก็ได้ประโยชน์แก่ส่วนรวมด้วย การมีส่วนร่วมจึงเป็นสิ่งจำเป็น

6. การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นตัวชี้วัดของการพัฒนาชุมชน ยิ่งประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมมากเท่าใด ยิ่งแสดงว่าประชาชนจะได้รับประโยชน์จากการพัฒนามากยิ่งขึ้น

7. ประชาชนย่อมรู้ดีว่าตนกำลังต้องการอะไร มีปัญหาอะไรและอยากจะแก้ปัญหาอย่างไร ถ้าให้โอกาสแก่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาช่วยให้องค์กรต่างๆ สนองความต้องการที่แท้จริงของประชาชนได้ดีกว่า

คณะกรรมการพัฒนาสาธารณสุขเพื่อสุขภาพดีถ้วนหน้า (2535, หน้า 6) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นการเตรียมเจ้าหน้าที่ เตรียมชุมชน การฝึกอบรม การติดตามการดำเนินการต่าง ๆ ให้ประชาชนในหมู่บ้านได้รู้สึกเป็นเจ้าของและเข้ามาร่วมช่วยเหลืองานด้านสาธารณสุข ทั้งด้านกำลังคน กำลังเงิน และวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ มิได้หมายถึงชุมชนให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ของรัฐในการพัฒนา หากแต่หมายถึงประชาชนในชุมชนนั้นมีความตระหนักถึงปัญหาของชุมชนของตนเป็นอย่างดีจึงเป็นผู้กำหนดปัญหาสาธารณสุขของชุมชนนั่นเองเป็นผู้วิเคราะห์ปัญหาตลอดจนแนวทางในการแก้ปัญหาของชุมชน โดยชุมชนมีความสามารถในการแยกแยะได้ว่าวิธีการแก้ปัญหาใด ประชาชนในชุมชนสามารถแก้ปัญหาได้ วิธีการใดที่อยู่นอกความสามารถของชุมชนก็ต้องให้เจ้าหน้าที่ของรัฐ หรือบุคคลภายนอกชุมชนแก้ไขปัญหาดังกล่าว ร่วมกัน

สุรรัตน์ ภูวัฒน์ศิลป์ (2539, หน้า 13) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนหมายถึงความร่วมมือของประชาชนไม่ว่าจะเป็นปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคนที่เห็นพ้องต้องกันและเข้าร่วมรับผิดชอบหรือเข้าร่วมกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม เพื่อดำเนินการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ต้องการ โดยการกระทำผ่านกลุ่มหรือองค์กรเพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ร่วมกัน

สุนีย์ มัลลิกะมาลย์ (2545, หน้า 109) กล่าวว่า ความหมายของการมีส่วนร่วมคือ การเข้ามาช่วยเหลือหรือร่วมในกระบวนการดำเนินงานต่าง ๆ ของรัฐที่ส่งผลกระทบต่อสภาพความเป็นอยู่ของประชาชน เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงที่ถูกต้องแท้และสอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิต ทำให้เกิดประสิทธิผลและสร้างความสมดุลระหว่างรัฐกับประชาชน

สำนักงานคณะกรรมการสาธารณสุขมูลฐาน (2539, ไม่มีเลขหน้า)

ได้ให้ความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการดำเนินงานสาธารณสุขมูลฐาน เพื่อบรรลุสุขภาพดีถ้วนหน้าว่า การพัฒนาด้านสุขภาพอนามัยของประชาชน โดยเฉพาะประชาชนส่วนใหญ่ที่ยากจน และอยู่ในชนบทห่างไกลจะประสบความสำเร็จตามนโยบาย สุขภาพดีถ้วนหน้าในปี 2543 นั้น จำเป็นจะต้องพัฒนาประชากรให้สามารถพึ่งตนเองในการแก้ปัญหาสาธารณสุขขั้นมูลฐาน โดยการสนับสนุนให้ชุมชนสร้างสรรค์บริการสาธารณสุขมูลฐาน เพื่อแก้ปัญหาและสนองความต้องการด้านสุขภาพอนามัยของชุมชนของตน โดยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาสาธารณสุข การมีส่วนร่วมของชุมชนถือเป็นมาตรการที่สำคัญที่จะนำไปสู่การพึ่งตนเอง ซึ่งเป็นการพัฒนาคุณค่าของความเป็นมนุษย์ที่สำคัญยิ่ง การมีส่วนร่วมของชุมชน มีแนวคิดหลัก 3 ประการ คือ 1. ชุมชนจะต้องมีส่วนเกี่ยวข้องในการตัดสินใจว่าควรจะทำอย่างไร และทำอย่างไร 2. ชุมชนจะต้องให้ความร่วมมือในการดำเนินการตามการตัดสินใจนั้น และ 3. ชุมชนที่พึงได้รับประโยชน์จากการมีส่วนร่วมนั้น จะต้องสนองตอบความจำเป็นขั้นพื้นฐานของชุมชน

องค์การอนามัยโลก (2540, ไม่มีเลขหน้า)

ได้เสนอรูปแบบการมีส่วนร่วมที่ถือว่าเป็นรูปแบบที่แท้จริงหรือสมบูรณ์นั้น จะต้องประกอบไปด้วยกระบวนการ 4 ขั้นตอน คือ

- 1) การวางแผน ประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา จัดระดับความสำคัญ ตั้งเป้าหมาย กำหนดการใช้ทรัพยากร กำหนดวิธีการติดตามและประเมินผล
- 2) การดำเนินกิจกรรม ประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมในการจัดสรร ควบคุม ทางด้านการเงินและการบริหาร
- 3) การใช้ประโยชน์ ประชาชนจะต้องมีความสามารถในการนำเอากิจกรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ ซึ่งเป็นการพึ่งระดับการพึ่งตนเอง และควบคุมทางสังคม
- 4) การได้รับประโยชน์ ประชาชนจะต้องได้รับการแจกจ่ายผลประโยชน์จากชุมชนในพื้นที่เท่า ๆ กัน ซึ่งจะเป็นผลประโยชน์ส่วนตัว สังคม หรือวัตถุก็ได้

ปารีชาติ วลัยเสถียร (2541, หน้า 105) ได้ให้ความหมาย การมีส่วนร่วม คือ การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดโครงการ ได้แก่ การร่วมการค้นหาค้นหาปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากร และเทคโนโลยีท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตามประเมินผล รวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการโดยโครงการจะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน

ชินรัตน์ สมสืบ (2540, หน้า 36) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม ดังนี้

- 1) การมีส่วนร่วมเป็นสิทธิ (right) และเป็นเอกสิทธิ (Privilege) ในฐานะสิทธิจะต้องได้รับการเคารพ และให้เกียรติ ในฐานะเอกสิทธิจะต้องไม่ถูกบังคับ (enforce) และครอบงำ (manipulate) ทั้งประการนี้จะต้องเกิดจากบรรยากาศที่เป็นประชาธิปไตยมากที่สุด ไม่มีใครที่เป็นหุ่นเชิดในกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน
- 2) การมีส่วนร่วมในการทำงานเป็นกลุ่ม เป็นผลรวมจากข้อมูลมัดจากคนแต่ละคนบนพื้นฐานความเชื่อที่ว่า โครงการ กิจกรรมเป็นของพวกเขาเพื่อพวกเขา และโดยพวกเขา ที่แสดงออกมาในรูปพฤติกรรมร่วม รับประโยชน์ แต่ไม่ได้ทำเพื่อประโยชน์ของคนใดคนหนึ่งหรือคนอื่น
- 3) การมีส่วนร่วม คือ ส่วนสำคัญของกระบวนการบริหารการพัฒนาชนบท การมีส่วนร่วมจะถูกดำเนินการใน 2 บริบท คือ ประการที่หนึ่ง นักบริหารการพัฒนาจะต้องรู้สิ่งที่ประชาชนมุ่งหวัง และต้องให้ประชาชนแสดงความคิดเห็น ประการที่สอง โครงการพัฒนาต้องให้ประชาชนรับรู้ ประชาชนจะต้องเข้าใจโครงการ รู้ถึงทรัพยากรที่จำเป็นและประเด็นต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากโครงการ
- 4) การมีส่วนร่วม คือ เครื่องมือชี้วัดการพัฒนาชนบท การมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับพื้นฐานในการพัฒนาชนบทยิ่งมากและเข้มข้นเท่าใด แสดงว่าผลประโยชน์ของการพัฒนาจะตกแก่ประชาชนมากขึ้นเท่านั้น การมีส่วนร่วมจำเป็นสำหรับความสำเร็จของการพัฒนาชนบทซึ่งจะต้องเป็นการมีส่วนร่วมจริง ๆ เป็นเรื่องของการอาสาสมัคร เป็นผลของทางเลือกที่ประชาชนจะทำการต่าง ๆ เพื่อตัวพวกเขาเองนอกจากนี้ยังได้เสนอว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบทจะต้องได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลและบุคคลภายนอก เพื่อให้ประชาชนได้แก้ไขปัญหา วางแผนตัดสินใจ ดำเนินการ ใช้ประโยชน์ และประเมินผลโครงการต่าง ๆ ด้วยตัวของประชาชนเอง จะทำให้ประชาชนมีการยอมรับโครงการ ผูกพันกับโครงการ ตลอดจนมีสมรรถภาพการบริหารโครงการเพิ่มขึ้น และเป็นเครื่องมือชี้วัดว่าการตัดสินใจในโครงการพัฒนาชนบทมาจากความต้องการของประชาชนด้วย

ประพนธ์ ปิยรัตน์ (2541, หน้า 26-31) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมไว้ว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนหรือการมีส่วนร่วมของประชาชน (Community Participation or People Participation) เป็นหลักการอย่างหนึ่งที่มีมาแต่โบราณ เพื่อใช้เป็นองค์ประกอบอันสำคัญในการส่งเสริมสิทธิมนุษยชนและเสริมสร้างความเป็นธรรมในสังคม โดยเฉพาะองค์การสหประชาชาติ ได้ให้ความสำคัญและลงมติยอมรับอย่างเป็นทางการที่จะให้ประเทศภาคีนำเอาหลักการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นปัจจัยพื้นฐานในยุทธศาสตร์ของการพัฒนาแบบใหม่ โดยเชื่อว่าจะเป็นการพัฒนาที่ทำให้ประชาชนมีความเสมอภาคและผาสุก และความผาสุกของประชาชนทั้งมวลล้วนหน้า ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนาและกระจายผลประโยชน์การพัฒนาอย่างยุติธรรม

จากการที่นักวิชาการทั้งหลายได้ให้ความหมายไว้ นั้น พอที่จะสรุปได้ว่าการมีส่วนร่วมหมายถึงการที่บุคคลหรือประชาชนได้ร่วมมือร่วมใจกันเพื่อดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง โดยที่การดำเนินการนั้นต้องเป็นไปเพื่อการบรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล

ลักษณะของการมีส่วนร่วม

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527, หน้า 186-194) กล่าวว่า ลักษณะกิจกรรมที่ประชาชนจำเป็นต้องร่วมเพื่อพัฒนาชุมชนของตนเองว่ามีองค์ประกอบดังนี้

1. ร่วมเป็นเงิน
2. ร่วมใช้แรงงาน
3. ร่วมเงินกู้
4. ร่วมประชุมปรึกษาหารือ
5. ร่วมกิจกรรมมากกว่า 1 อย่าง

รุทร์ กล่อมชุ่ม และสุนทร โคตรบรรเทา (2527, หน้า 7) กล่าวว่า ลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่า หมายถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนทั้งที่เป็นรายบุคคลหรือกลุ่มบุคคลเพื่อดำเนินการพัฒนาตามโครงการให้เป็นไปในทิศทางที่ถูกต้อง โดยการกระทำผ่านกลุ่มหรือองค์กร ซึ่งมีลักษณะการมีส่วนร่วมมี 5 ด้านคือ ร่วมคิดและร่วมวางแผน ร่วมกระทำโดยสละแรงงานร่วมบริจาคทรัพย์หรือวัสดุ ร่วมใช้ประโยชน์และร่วมบำรุงรักษา

ไพรัตน์ เดชะรินทร์ (2548, หน้า 94) กล่าวว่า ลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า ร่วมกันในเรื่องต่อไปนี้

1. ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนตลอดจนความต้องการของชุมชน
2. ร่วมพัฒนาและสร้างรูปแบบและวิธีการพัฒนา เพื่อแก้ปัญหาชุมชนหรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนหรือสนองความต้องการชุมชน
3. ร่วมวางนโยบายหรือวางแผนหรือกิจกรรมเพื่อจัดและแก้ปัญหา เพื่อสนองความต้องการของชุมชน
4. ร่วมตัดสินใจการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัด ให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนร่วม
5. ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล
6. ร่วมลงทุนในกิจกรรมของชุมชนตามขีดความสามารถของคนและหน่วยงาน
7. ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงาน โครงการและกิจกรรมให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้
8. ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผลและร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ได้ทำไว้ ทั้งโดยเอกชนและรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

บัญญัติ แก้วสอง (2531, หน้า 39) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมในการบริหารงานของประชาชนในชุมชนเพื่อการดำเนินกิจกรรมใด ๆ นั้น แบ่งเป็น 5 ขั้นตอน ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในขั้นเริ่มดำเนินการ เป็นขั้นตอนที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในชุมชน ตลอดจนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของชุมชน และส่วนในการจัดลำดับความสำคัญของการต้องการด้วย
2. การมีส่วนร่วมในขั้นวางแผนการดำเนินการ เป็นขั้นตอนหนึ่งที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่จะใช้
3. การมีส่วนร่วมในขั้นดำเนินการ เป็นขั้นตอนการบริจาคตที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์โดยการสนับสนุนทรัพย์ วัสดุอุปกรณ์และแรงงาน หรือเข้าร่วมบริหารงานประสานงานและดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก
4. การมีส่วนร่วมในขั้นรับผลประโยชน์จากการดำเนินการ เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้จากการดำเนินงานหรือยอมรับผลกระทบอันอาจเกิดจากการดำเนินงาน ทั้งด้านวัตถุและจิตใจอันแสดงออกมาในเชิงรูปธรรมต่อสังคมหรือบุคคลก็ตาม
5. การมีส่วนร่วมในขั้นประเมินผลการดำเนินการ เป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้าร่วมประเมินว่าการดำเนินการที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด ซึ่งในการประเมินอาจปรากฏในรูป

ของการประเมินย่อย (Formation Evaluation) อันเป็นการประเมินผลความก้าวหน้าที่ทำเป็นระยะหรือกระทำในรูปของการประเมินผลรวม (Summation Evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินผลสรุปยอดรวม

ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม

ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาสภาพแวดล้อมชุมชนนั้นถือได้ว่าเป็นหัวใจของงานพัฒนาและในการที่จะทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมได้นั้น จะต้องมีปัจจัยหลายประการที่ก่อให้เกิดความร่วมมือได้มีผู้กล่าวถึงปัจจัยของการมีส่วนร่วมไว้หลายท่านดังนี้

สุรัสวดี หุ่นพยนต์ (2528, บทคัดย่อ) กล่าวว่า ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชนของประชาชนยากจน พบว่า การเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาชุมชนของชาวบ้านมีขั้นตอนดังนี้

1. ค้นหาปัญหา
2. วิเคราะห์สาเหตุและแนวทางแก้ไข
3. ตัดสินใจเลือกแนวทางแก้ไขและวางโครงการแก้ปัญหา
4. ปฏิบัติตามโครงการ
5. รับประโยชน์จากโครงการ
6. ประเมินผล

ไชย พรหมศรี (2533, หน้า 77) กล่าวว่าปัจจัยการมีส่วนร่วมมีหลายด้านดังนี้

1. ด้านความรู้ความเข้าใจ
2. ด้านการได้รับการสนับสนุนจากผู้นำ
3. ด้านการติดต่อกับเจ้าหน้าที่
4. ด้านความคาดหวังว่าจะได้รับประโยชน์
5. ด้านโอกาสในการฝึกอบรมและด้านความผูกพัน

Cohen and Uphoff (1977,p.p. 59-78 อ้างอิงจาก วัชรภรณ์ เอี่ยมสะอาด, 2538 หน้า 26) กล่าวว่า ปัจจัยที่มีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชน ได้แก่

1. อายุและเพศ
2. สถานภาพในครอบครัว
3. ระดับการศึกษา
4. สถานภาพทางสังคม เช่น ชั้นทางสังคม ศาสนา

5. อาชีพ
6. รายได้และทรัพย์สิน
7. ระยะเวลาในท้องถิ่นและระยะเวลาที่อยู่ในโครงการ
8. พื้นที่ดินถือครองและสถานภาพการทำงาน

สุจินต์ คาวีระกุล (2527, บทคัดย่อ) กล่าวว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาหมู่บ้าน ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านชนะเลิศการประกวดหมู่บ้านดีเด่นระดับจังหวัดของจังหวัดนครสวรรค์ พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ได้แก่ ตำแหน่งทางสังคมในหมู่บ้าน มีความกระตือรือร้นจะเข้าร่วมพัฒนาการรู้สึกว่าตัวเองมีความสำคัญต่อหมู่บ้าน รายได้ การเป็นเจ้าของที่ดิน ความต้องการเกียรติ และที่สำคัญที่สุดคือการได้รับการชักชวนจากกรรมการหมู่บ้าน นายอำเภอ พัฒนาการอำเภอ

ณัฐพล ชันธไชย และคณะ (2529, หน้า 31-32) กล่าวว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานสาธารณสุขมูลฐานพบว่าปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานสาธารณสุขมูลฐาน ได้แก่ ภูมิหลังทางเศรษฐกิจและสังคมในเรื่องอายุ การศึกษา การเป็นสมาชิกองค์กร การรับรู้และเข้าใจในข่าวสารมีความสะดวกในการคมนาคมและมีเวลาที่เหมาะสมที่จะเข้าร่วมกิจกรรม การอยู่ใกล้สถานที่นัดพบเพื่อเข้าร่วมกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งแล้ว จะมีส่วนจูงใจให้เข้าร่วมกิจกรรมอื่น ๆ ไปด้วย และปัจจัยที่สำคัญที่สุดคือการรู้คุณค่าของกิจกรรมพัฒนาของประชาชน

กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ (2530, หน้า 217-218) กล่าวว่า ปัจจัยของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบทขึ้นอยู่กับ

1. ความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเอง ที่ว่าสามารถที่จะช่วยตนเองพร้อมกับการช่วยเหลือผู้อื่นได้ และจะต้องแสดงศักยภาพจะเข้าร่วมต่อการพัฒนา
2. โครงสร้างเศรษฐกิจต่าง ๆ ที่มีเงื่อนไขแบบเศรษฐกิจเป็นข้อเรียกร้องเบื้องต้น (Requirement) จะทำให้คนจนไม่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้และกลุ่มคนยากจนในหมู่บ้านและวิธีการแสดงออกในรูปแบบตามประเพณีมาใช้ในการพัฒนา
3. หน่วยครอบครัวมีความเข้าใจในเรื่องของการมีส่วนร่วม จะมีผลต่อการมีส่วนร่วมและการควบคุมจากเบื้องล่าง (Control from below) มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งก็คือพลังทางสังคม อันได้แก่ มาตรการทางสังคม วัฒนธรรม ศาสนา

4. การให้อิสระแก่กลุ่มชาวบ้านที่จะร่วมตัดสินใจด้วยกันในกิจกรรมต่างๆจะสร้างความเชื่อมั่นในศักยภาพที่มีอยู่ในตัวเองให้เกิดขึ้นในหมู่บ้าน

5. การตัดสินใจเข้าร่วมกลุ่ม ไม่ได้เป็นหลักการตามเหตุผลของการเก็งกำไร ผลประโยชน์สูงสุดทางวัตถุ หากแต่ตัดสินใจเข้าร่วมบนพื้นฐานคุณค่าอื่น ผลประโยชน์ทางวัตถุเป็นสิ่งที่ตามมา

สุนิสิต สุจิตตานนท์ และคณะ (2535, หน้า 9 -10) กล่าวว่า ปัจจัยของการมีส่วนร่วมของสตรีว่าจะเกิดขึ้นได้หรือไม่เพียงใดขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการด้วยกัน คือ

1. เงื่อนไขภายนอกชุมชน ได้แก่ นโยบาย ยุทธศาสตร์ แผนงานโครงการและกิจกรรมต่างๆของภาครัฐบาล และ/หรือเอกชน

2. เงื่อนไขด้านโครงสร้างสิ่งแวดล้อมในชุมชนที่สตรีนั้นๆ ดำเนินชีวิตอยู่ เช่น ประวัติความเป็นมาของชุมชน สภาพภูมิศาสตร์และชีวภาพ โครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมของชุมชน

3. ปัจจัยด้านส่วนตัวของชุมชนนั้นๆ ได้แก่ คุณลักษณะส่วนบุคคล คือเพศ อายุ อาชีพ สถานภาพการสมรส ครอบครัวและเครือญาติ สถานะทางเศรษฐกิจ สังคม และการศึกษาตลอดจนระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชน

4. ปัจจัยด้านการรับรู้ส่วนบุคคล เช่น การติดต่อสื่อสาร การอ่านหนังสือ ฟังวิทยุ ดูโทรทัศน์ การติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของรัฐและเอกชน ประสบการณ์เดิมเกี่ยวกับการเป็นสมาชิกของกลุ่มหรือองค์กร สัมพันธภาพระหว่างผู้นำและปัจจัยปทัสถานทางจิตวิสัยที่สำคัญ ได้แก่ แรงกดดันจากกลุ่มผู้นำ เครือญาติและกลุ่มเพื่อน

ปัจจัยของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนนั้น ถือได้ว่าเป็นหัวใจของงานพัฒนาและในการที่จะทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมได้นั้น จะต้องมียุทธศาสตร์ที่ก่อให้เกิดความร่วมมือในการพัฒนาชุมชน จากแนวคิดของนักวิชาการข้างต้น สามารถกำหนดปัจจัยด้านบุคคล ได้แก่

1. เพศ
2. อายุ
3. อาชีพ
4. รายได้เฉลี่ยของครอบครัว / เดือน
5. ระดับการศึกษา
6. ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชน
7. การเป็นสมาชิกกลุ่มต่างๆ

ทฤษฎีที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม

อคิน รพีพัฒน์ (2527, หน้า 107-111) ได้สรุปทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมมี 3 ทฤษฎี ดังนี้

ทฤษฎีการเกลี้ยกล่อมมวลชน (Mass Persuasion) Maslow กล่าวว่า การเกลี้ยกล่อมหมายถึง การใช้คำพูดหรือการเขียน เพื่อมุ่งให้เกิดความเชื่อถือและการกระทำ ซึ่งการเกลี้ยกล่อมมีประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในการปฏิบัติงาน และถ้าจะให้เกิดผลดี ผู้เกลี้ยกล่อมจะต้องมีศิลปะในการสร้างความสนใจในเรื่องที่จะเกลี้ยกล่อม โดยเฉพาะในเรื่องความต้องการของคน ตามหลักทฤษฎีของมาสโลว์ (Maslow) ที่เรียกว่าลำดับขั้นของความต้องการ (Hierarchy of Needs) ได้แก่ ความต้องการของคนจะเป็นไปตามลำดับจากน้อยไปมาก มีทั้งหมด 5 ระดับ ดังนี้คือ

1. ความต้องการทางด้านสรีระวิทยา (Physiological Needs) เป็นความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ (Survival Needs) ได้แก่ ความต้องการทางด้านอาหาร น้ำ เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยา รักษาโรค และความต้องการเพศ

2. ความต้องการความมั่นคงปลอดภัยของชีวิต (Safety and Security Needs) ได้แก่ ความต้องการที่อยู่อาศัยอย่างมีความปลอดภัยจากการถูกทำร้ายร่างกาย หรือถูกขโมยทรัพย์สิน หรือความมั่นคงในการทำงานและการมีชีวิตอยู่อย่างมั่นคงในสังคม

3. ความต้องการทางด้านสังคม (Social Needs) ได้แก่ ความต้องการความรัก ความต้องการที่จะให้สังคมยอมรับว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม

4. ความต้องการที่จะมีเกียรติยศชื่อเสียง (Self-Esteem Needs) ได้แก่ ความภาคภูมิใจ ความต้องการดีเด่นในเรื่องหนึ่งที่จะให้ได้รับการยกย่องจากบุคคลอื่น ความต้องการด้านนี้เป็นความต้องการระดับสูงที่เกี่ยวกับความมั่นใจในตัวเองในเรื่องของความรู้ความสามารถและความสำคัญของบุคคล

5. ความต้องการความสำเร็จแห่งตน (Self-Actualization Needs) เป็นความต้องการในระดับสูงสุด ที่อยากจะทำให้เกิดความสำเร็จในทุกสิ่งทุกอย่าง ตามความนึกคิดของตนเองเพื่อจะพัฒนาตนเองให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ ความต้องการนี้จึงเป็นความต้องการพิเศษของบุคคลที่จะพยายามผลักดันชีวิตของตนเองให้เป็นไปในแนวทางที่ดีที่สุด

ทฤษฎีการระดมสร้างขวัญของคนในชาติ (National Moral) คนเรามีความต้องการทางกายและใจถ้าคนมีขวัญดีพอ ผลของการทำงานจะสูงตามไปด้วย แต่ถ้าขวัญไม่ดีผลงานก็ต่ำไปด้วย ทั้งนี้เนื่องจากว่าขวัญเป็นสถานการณ์ทางจิตใจที่แสดงออกในรูปพฤติกรรมต่างๆ นั่นเอง การจะสร้าง

ขวัญให้ดีต้องพยายามสร้างทัศนคติที่ดีต่อผู้ร่วมงาน เช่น การไม่เอาर्डเอาเปรียบ การให้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับงาน การเปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็นเป็นต้น และเมื่อใดก็ตามถ้าคนทำงานมีขวัญดี จะเกิดสำนึกในความรับผิดชอบ อันจะเกิดผลดีแก่หน่วยงานทั้งในส่วนที่เป็นขวัญส่วนบุคคล และขวัญของกลุ่ม ดังนั้น จะเป็นได้ว่าขวัญของคนเราโดยเฉพาะคนมีขวัญที่ดียอมเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ได้เช่นกัน

ทฤษฎีการสร้างผู้นำ (Leadership) การสร้างผู้นำจะช่วยจูงใจให้ประชาชนทำงานด้วยความเต็มใจเพื่อบรรลุเป้าหมายร่วมกัน เพราะผู้นำเป็นปัจจัยสำคัญของการรวมกลุ่มคน จูงใจไปยังเป้าประสงค์โดยทั่วไปแล้ว ผู้นำอาจจะมีทั้งผู้นำที่ดี เรียกว่า ผู้นำปฏิฐาน (Positive Leader) ผู้นำพลวัต คือ เคลื่อนไหวทำงานเสมอ (Dynamic Leader) และผู้นำไม่มีกิจกรรม ไม่มีผลงานสร้างสรรค์ที่เรียกว่า ผู้นำลบ (Negative Leader) ผลของการให้ทฤษฎีการสร้างผู้นำ จึงทำให้เกิดการระดมความร่วมมือปฏิบัติงานอย่างมีขวัญกำลังใจงานมีคุณภาพมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และร่วมรับผิดชอบ ดังนั้น การสร้างผู้นำที่ดียอมจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยดีนั่นเอง

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการรวมกลุ่ม

ความหมายของกลุ่ม

พิสมัย วิบูลย์สวัสดิ์ และคณะ (2538, หน้า 164) กล่าวว่า กลุ่มประกอบไปด้วยบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ซึ่งได้สร้างแบบอย่างของการกระทำระหว่างกันทางกลุ่มหรือต่อคณะและเป็นที่ยอมรับร่วมกันว่าเป็นองค์ภาวะอย่างหนึ่งทั้งต่อสมาชิกด้วยกันเอง และกลุ่มอื่น ๆ เพราะกลุ่มจะพัฒนาแบบฉบับร่วมกันขึ้นมาเป็นของกลุ่มจนกระทั่งกลายเป็นแบบแผน (Pattern) ของบทบาท (Role) และหน้าที่อันพึงกระทำต่อกันจนเกิดเป็นมาตรฐานของชุดบทบาทของสมาชิกและนำมาสู่ที่สถาน (Norms) ของกลุ่มในที่สุด ซึ่งอาจเป็นการรวมตัวกันของปัจเจกบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกัน และความเกี่ยวข้องระหว่างสมาชิกของกลุ่มจะทำให้ทราบชนิดของกลุ่มว่าเป็นครอบครัว กรรมกร สหภาพแรงงาน หรือเป็นกลุ่มของฝูงชน ซึ่งแต่ละกลุ่มนั้นสมาชิกกลุ่มต้องมีการพบปะกันและมีการกิจกรรมในกลุ่มอย่างสม่ำเสมอด้วย

องค์ประกอบและโครงสร้างของกลุ่ม (Group Structure) มีองค์ประกอบที่สำคัญดังต่อไปนี้

1. กลุ่มเกิดจากการรวมตัวกันของบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป
2. สมาชิกกลุ่มต้องมีปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ต่อกัน

3. สมาชิกมีความตระหนัก หรือรับรู้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม
4. สมาชิกมีความสนใจร่วมกันและมีแบบแผนพฤติกรรมร่วมกัน
5. มีปทัสถานและเป้าหมายร่วมกัน
6. มีการเผชิญไข่ร่วมกัน

โครงสร้างของกลุ่ม หมายถึง เมื่อบุคคลมารวมตัวกันและมีจุดมุ่งหมายในการดำเนินกิจกรรมร่วมกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ จะต้องมีการจัดโครงสร้างภายในของกลุ่มเพื่อเป็นแบบแผนให้สมาชิกปฏิบัติตามซึ่งโครงสร้างของกลุ่มโดยทั่วไปประกอบด้วย

1. **สถานภาพ (status)** หมายถึง ตำแหน่งของบุคคลภายในกลุ่มซึ่งจะต้องมีเจ้าหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบอยู่ตามที่กลุ่มกำหนดไว้ให้ สถานภาพจะเป็นสิ่งที่แสดงถึงความสัมพันธ์ในด้านอำนาจหน้าที่ที่สมาชิกต้องแสดงต่อกันภายในกลุ่ม

2. **บทบาท (role)** หมายถึง พฤติกรรมของบุคคลที่แสดงออกไปตามอำนาจหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจากกลุ่มให้ปฏิบัติตามตำแหน่งหรือสถานภาพที่เขาเป็นอยู่ในกลุ่มนั้น ๆ ซึ่งบทบาทของสมาชิกหรือบุคคลจะแสดงออกอย่างไรขึ้นอยู่กับตำแหน่งหน้าที่ที่เขาได้รับจากกลุ่ม

3. **การสื่อสาร (Communication)** คือ การติดต่อแลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสารระหว่างกันภายในกลุ่มอันเป็นการเชื่อมโยงถึงกันเพื่อความสัมพันธ์อันดีต่อกันของสมาชิกภายในกลุ่มซึ่งหากปราศจากการสื่อสารแล้ว จะทำให้กลุ่มเกิดความไร้ระเบียบ

4. **ปทัสถาน (Norm)** หมายถึง แนวทาง หรือแบบแผนของการปฏิบัติหรือความประพฤติของสมาชิกเพื่อเป็นข้อบังคับหรือแนวปฏิบัติร่วมกันให้เป็นไปตาม ทิศทางที่สมาชิกได้กำหนดไว้ร่วมกันอันประกอบไปด้วย กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ รวมทั้งขนบธรรมเนียมปฏิบัติของคนในชุมชนที่มาวมกลุ่มกันด้วย

สรุปว่าหากกลุ่มใดมีองค์ประกอบและโครงสร้างของกลุ่ม ตามแนวคิดดังกล่าวแล้วจะทำให้การดำเนินงานมีเป้าหมายที่ชัดเจนสามารถดำเนินงานกลุ่มให้บรรลุผลได้

2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชน เกี่ยวข้องกับกระบวนการพัฒนาท้องถิ่นที่จัดขึ้นในชุมชน เป็นกระแสของการพัฒนาประเทศในระดับล่าง ประชาชนในชุมชนเป็นผู้จัดกิจกรรมและเข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าว ผู้นำในชุมชนย่อมมีกลไก วิธีการ การเข้าร่วมดำเนินงานตามรูปแบบของการมีส่วนร่วมและปัจจัยที่ทำให้ผู้นำชุมชน ประชาชนในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมนั้นมีความแตกต่างกันตามเงื่อนไขที่มีอยู่ในชุมชน การที่จะอธิบายปรากฏการณ์ การเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนให้มีความชัดเจน

และครอบคลุมเนื้อหาให้มากยิ่งขึ้น คณะผู้ศึกษาจึงได้นำรายงานการวิจัยที่มีผู้เสนอไว้มาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์การมีส่วนร่วมของประชาชนดังต่อไปนี้

ดวงลักษณ์ พันธุ์ลาโย (2530) ได้ทำการวิจัยเรื่อง กลุ่มการเมืองกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบทพบว่าการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างอำนาจในหมู่บ้านและกลุ่มการเมืองในหมู่บ้านมีผลกระทบที่สำคัญต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในชนบท ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มการเมืองที่ครอบงำยังมีอำนาจเข้มแข็งมากเท่าใด ประชาชนโดยเฉพาะคนยากจนยิ่งมีโอกาสน้อย

รายงานการวิจัยของกองวิจัยและประเมินผล กรมการพัฒนาชุมชน (2529) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกองค์กรสตรีในการพัฒนาชนบท ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ปัจจัยที่เกี่ยวกับการมีการศึกษาสูง เป็นผู้นำหรือเคยเป็นผู้นำ มีรายได้สูง มีการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล มีความรู้ความเข้าใจในวัตถุประสงค์ของกิจกรรมที่ทำ รวมทั้งเป็นสมาชิกกลุ่มและได้รับฟังข่าวสารมาก จะส่งผลต่อการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาในด้านต่าง ๆ มากกว่าปัจจัยอื่น ๆ

สุจินต์ ดาววิระกุล (2527) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการหมู่บ้าน : ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านชนะเลิศการประกวดหมู่บ้านดีเด่นระดับจังหวัด ประจำปี 2527 พบว่าการมีตำแหน่งทางสังคมในหมู่บ้าน การรู้สึกที่ตนเองมีความสำคัญต่อหมู่บ้าน การมีความกระตือรือร้นที่จะเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้าน ความต้องการเกียรติและได้รับการชักชวนจากกรรมการหมู่บ้านและเพื่อนบ้านรวมทั้งเจ้าหน้าที่ที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการ และก็พบว่าประชาชนมีส่วนร่วมในขั้นตอนประชุมมากกว่าขั้นตอนอื่น

อรอนงค์ ธรรมกุล (2539) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการพัฒนาท้องถิ่น พบว่ากลไกที่ทำให้สมาชิกองค์กรชาวบ้านมีส่วนร่วม มีการเรียนรู้ มีความเชื่อและมีอุดมการณ์ ได้แก่ ความผูกพันเป็นเครือญาติ ตลอดจนการมีประโยชน์ร่วมกัน ผู้นำและสมาชิกมีบทบาทร่วมกันในการดำเนินกิจกรรมตามกระบวนการพัฒนาท้องถิ่น วิธีการในกระบวนการมีส่วนร่วม ได้แก่ การร่วมประชุมอภิปรายปัญหาาร่วมกัน การร่วมปฏิบัติกิจกรรมและการร่วมประเมินสรุปผลกิจกรรมและข้อบังคับที่กลุ่มร่วมกันกำหนดในการดำเนินการ ทั้งที่เป็นงานส่วนร่วมของชุมชน คือ กิจกรรมฉาบสีกำแพง ศาลาประชาคม กิจกรรมงานบุญประเพณีของชุมชนและของส่วนตัว กิจกรรมการพัฒนาสถานที่สาธารณะประโยชน์ของหมู่บ้าน โรงเรียนและวัด และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่ให้สมาชิกได้เข้าร่วมในกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและครอบครัว สมาชิกองค์กร

ชาวบ้านมีส่วนร่วมในขั้นตอนการวางแผนและดำเนินการ และในการริเริ่มโครงการใหม่ ๆ ที่ช่วยพัฒนาอาชีพของสมาชิกกลุ่มให้เพิ่มขึ้น การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์นั้น ผู้เข้าร่วมนอกจากจะได้ประโยชน์ที่เป็นรูปธรรม เช่น การกู้เงินจากกองทุนและยังได้ความรู้จากการฝึกอบรมประชุมสัมมนาศึกษาดูงานหมู่บ้านอื่น สำหรับการมีส่วนร่วมในการประเมินและสรุปผลกิจกรรมที่องค์กรชาวบ้านร่วมกันปฏิบัติขึ้น คณะกรรมการแต่ละกลุ่มจะติดตามประเมินผลโดยการประชุมกลุ่มย่อยกันเพื่อการพิจารณาปัญหาาร่วมกัน

ในการศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการส่งเสริมสุขภาพตามยุทธศาสตร์อยู่ดีมีสุข กรณีศึกษา หมู่ 8 บ้านแหลมชาน และหมู่ 10 บ้านแควน้อย ตำบลมะขามสูง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก เป็นการศึกษาในลักษณะ การสำรวจความคิดเห็นของผู้เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานโครงการส่งเสริมสุขภาพตามยุทธศาสตร์อยู่ดีมีสุข โดยใช้แบบสอบถามความคิดเห็นจากตัวแทนครัวเรือนในหมู่บ้าน คณะผู้ศึกษามุ่งหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระ กับตัวแปรตาม โดยได้ศึกษาแนวความคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและนำมากำหนดเป็นกรอบในการวิจัย ดังนี้

2.5 กรอบแนวคิดในการศึกษา

ตัวแปรต้น / อิสระ (X)

(Independent Variables)

ตัวแปรตาม (Y)

(Dependent Variable)

ปัจจัยส่วนบุคคล

- 1.1 เพศ
- 1.2 อายุ
- 1.3 อาชีพ
- 1.4 รายได้เฉลี่ยต่อปี
- 1.5 ระดับการศึกษา

การมีส่วนร่วมในโครงการอยู่ดีมีสุข

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
2. การมีส่วนร่วมในการวางแผน
3. การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน
4. การมีส่วนร่วมในการได้รับผลประโยชน์
5. การมีส่วนร่วมติดตามและประเมินผล